

כל המתאבל על ירושלים יזכה לראות בנחמת ירושלים

אתה תקום תרחם ציון כִּי־עַתָּה לְחַנְּנָה כִּי־בָא מוֹעֵד:

היבטים לשוניים ואתחנן עז

דקדוקי קריאה בפרשה ובהפטרה ובראשון של עקב

ג	כג וְאַתְּ חָנָן: הנ"ן בפתח.
ג	כד אֲדַנִּי יְיָ: אע"פ שבספר תורה כתוב שם הויה כאן הוא נקרא: אֱלֹהִים. יש לשים לב לניקוד שם הויה, הניקוד שהובא כאן מתאים לשם אלה'
ג	כה אַעֲבֹרָה: העי"ן בשווא נח. הֶהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבָּנוֹן: יש להאיץ מעט את קריאת התיבה הַזֶּה להסמיכה לתיבה הקודמת שכן הטפחא הוא המפסיק העיקרי הֶהָר הַטּוֹב הַזֶּה - וְהַלְבָּנוֹן
ג	כו אֶל-תּוֹסֹף: הטעם בת"ו מלעיל, הסמ"ך בסגול
ד	ב עַל-הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי: תיבת עַל-הַדָּבָר מוטעמת בפשטא ולא בקדמא
ד	ט הַשְּׁמֶר: במלעיל
ד	י כָּל-הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים: יש לשים לב לצירוף הטעמים הלא כל כך מצוי, פשטא-קדמא-מהפך-פשטא
ד	יא וְהָהָר: בגרשיים ולא ברביע
ד	יב זולתִּי: מלרע, הטעם לא נסוג
ד	יד וְאֵתִי: בגרשיים ולא ברביע
ד	טז וַיּוֹצֵאֵךְ בְּפָנָיו: הבי"ת שבראש תיבת בְּפָנָיו בדגש קל למרות שהתיבה שלפניה בטעם משרת ומסתניימת בהברה פתוחה (ראה הערה 3)
ד	יח בְּאֶדְמָה: הבי"ת בקמץ
ד	כא עֲבָרְלִי: העי"ן בקמץ קטן
ד	כג פֶּן-תִּשְׁכַּחוּ אֶת-בְּרִית ה': פשטא-מהפך-פשטא ולא קדמא-מהפך-פשטא. תְּמוֹנֶת כָּל: טעם נסוג אחור למ"ם, כן הדבר גם בהמשך
ד	כד קָנָא: דגש חזק בנ"ן, לשון קינאה
ד	כה וַעֲשִׂיתֶם פָּסָל: טעם נסוג אחור לש"ן. בְּעֵינֵי ה'-אֱלֹהֶיךָ: המרכא במילה בְּעֵינֵי ושם ה' מוקפת למילה שלאחריה ולא במרכא
ד	כו הַעֲיִדְתִּי: במלעיל, טעם תלישא אינו מורה על מקום ההטעמה
ד	ל וְשַׁבָּת ..... וְשִׁמְעַת: שתיהן במלרע
ד	לא נִשְׁבַּע: יש להקפיד על קריאת העי"ן שלא תישמע כה"א
ד	לב הִנֵּה־הִיא: ה"א שנייה בשווא נח
ד	לג הַשְּׁמַע: במלעיל ונחץ קל במ"ם מפני הגעיה
ד	לה הָרֵאָתָה: הה"א בקמץ קטן
ד	לו לִיסְרֹךְ: כ"ף סופית דגושה
ד	לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֻלִּים וַעֲצָמִים: יש לשים לב לצירוף הטעמים הנדיר. לָתֵת-לָךְ: געיה בלמ"ד הראשונה
ד	לט : וַיִּדְעָתָּה ... וְהַשְׁבַּתָּ: שתיהן מלרע
ד	מ וְשִׁמְרָתָּה: מלרע

ד	מִזְרָחָה: במלרע, הזי"ן בשווא נח והרי"ש אחריה בשווא נע, לא בקמץ
ד	מִגְלָרְאוּבִנְיָי האל"ף אינה נשמעת, השורק שייך לרי"ש: לְרֹבֵנִי; לְמִנְשִׁי: געיה בלמ"ד והמ"ם בשווא נע
ד	מִח שִׁיאָן: שי"ן שמאלית
ה	ג אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֶּה הַיּוֹם כָּלְנוּ חַיִּים: יש להאיץ מעט את קריאת תיבת הַיּוֹם המוטעמת בטפחא, להסמיכה לתיבה שלפניה שלא יישמע כאילו המפסיק העיקרי הינו התביר: אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֶּה הַיּוֹם - כָּלְנוּ חַיִּים. אֵלֶּה פֶּה: ללא דגש בפ"א
	בטעם תחתון: מִבֵּית עֲבָדִים במונח-אתנחתא ולא במרכא-סו"פ, דהיינו, פסוק ראשון מתחיל אֲנֹכִי ה' ומסתיים עַל-פָּנָי. יוצא לפי זה שפסוק זה כולל את כל הדיבר הראשון ותחילת הדיבר השני.
	לקוראים בטעם עליון: מִבֵּית עֲבָדִים במרכא-סו"פ. אין להשגיח כלל על הרביע שיש בקורן במילה עבדים. תיבת אֲנֹכִי מוטעמת בטפחא כך שכל הדיבר הראשון בפסוק אחד. הפסוק השני מתחיל לֹא יִהְיֶה-לָּךְ וטעם אתנח בתיבת לְשִׁנְאִי. יוצא שכל דיבר ודיבר נתון בפסוק נפרד.
	ההערות הבאות מתייחסות בעיקר לקריאה בטעם עליון:
ה ו	אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ... עֲבָדִים: הדיבר הראשון כולו בפסוק אחד, תיבת עֲבָדִים בטעם סו"פ (סילוק)
ה ח	כָּל-תְּמוּנָה: יש להיזהר לא להוסיף וא"ו החיבור כמו במקבילה בפרשת יתרו
ה ט	תְּעַבְדֶּם: התי"ו בקמץ גדול והעי"ן בקמץ קטן. קִנְיָא: קו"ף פתוחה, יש להקפיד על הדגשת הנו"ן כן הדבר בהמשך בפרק ו טו
ה י	וְעָשָׂה חֶסֶד: טעם נסוג אחור לעי"ן. לְאֱלֹפִים: הלמ"ד הראשונה בפתח
ה יג	לפי טעם תחתון: וְעָשִׂיתָ כָּל-מְלָאכָתְךָ ולפי טעם עליון: וְעָשִׂיתָ כָּל-מְלָאכָתְךָ. בטעם התחתון וְעָשִׂיתָ בטיפחא ואז הכ"ף בתיבה כָּל דגושה; בעליון וְעָשִׂיתָ במונח ועל כן הכ"ף בתיבה כָּל, רפויה
ה יד	אֶתָּה וּבְנֶךָ-וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ וְשׁוֹרְךָ וְחֹמְרְךָ וְכָל-בְּהֶמְתְּךָ: יש לשים לב להבדלים בין מקרא זה לבין המקבילה בפרשת יתרו (גם במילים גם בטעמים)
ה טז	יִיטֵב לָךְ: טעם נסוג אחור ליו"ד
ה יז	וְלֹא תִנָּאֵף וְלֹא תִגְנוֹב: וא"ו החיבור בראש כל דיבר בשונה מפרשת יתרו תחתון: לֹא תִרְצַח וְלֹא תִנָּאֵף: בשתי מערכות הטעמים, הצד"י והאל"ף קמוצות. התו"ן בתחתון רפויות, ובטעם עליון בדגש
ה יח	וְעַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ שׁוֹרְךָ וְחֹמְרְךָ: וא"ו החיבור מנוקדת שוא, פתח, פתח (ניקוד בפתח לפני גרונית חטופה למנוע שני חטפים בראש מילה)
ה כ	כְּשִׁמְעֶכֶם: השי"ן בקמץ קטן
ה כד	וְשָׁמַעַ: געיה בשורק והשי"ן בשווא נע ¹
ו ב	מִצִּוְךָ: כ"ף סופית רפויה
ו ד	שָׁמַעַ: יש להקפיד בקריאת העי"ן. יִשְׂרָאֵל: להיזהר לא לומר אִישְׂרָאֵל. ובאותיות אנגליות: Yisrael ולא Israel
	אֶחָד: לפי הדין צריכים להאריך בדל"ת ²
ו ז	בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ: הבי"ת שבראש תיבת בְּבֵיתְךָ בדגש קל למרות שהתיבה שלפניה בטעם משרת ומסתיימת בהברה פתוחה ³ . וּבְשִׁכְבְּךָ: הבי"ת אחרי הו"ו בשוא נח אע"פ שבאות לפניה יש געיא

¹ לא בחטף כפי שמופיע בחלק מהדפוסים שאז מטרת החטף היא, כיוון שהוא באות שאינה גרונית, להורות על קריאה בשווא נע

² אֶחָד: במבטא רגיל שאינו מבחין בין דל"ת דגושה לרפויה, או יותר נכון בדל"ת דגושה, אי-אפשר להאריך בדל"ת, יש שכדי "לפתור" בעיה זו מוסיפים כעין צליל של נו"ן מתמשך ואין זה פתרון

ו י לֹא־תִיָּד לְאַבְרָהָם: שתי תיבות רצופות בטעם תביר. לֹתֶת לָךְ: טעם נסוג אחור ללמ"ד
ו יא וּבְתָיִם: אזלא-גרש באותה תיבה ובהברות סמוכות, הת"ו דגושה. לֹא-מִלֵּאתָ: במלעיל
ו יג תִּירָא וְאַתּוֹ תַּעֲבֹד: יש להזהר מפסוק דומה: דברים י כ תִּירָא אֶתּוֹ תַּעֲבֹד
ו טז בַּמָּסָה: כאן הבי"ת בפתח בשונה ממשנהו בפרשת וזאת הברכה
ו יח יֵיטֵב לָךְ: טעם נסוג אחור ליר"ד. וּבָאתָ: במלעיל
ו כ כִּי-יִשְׁאַלְךָ: האל"ף בקמץ רחב והלמ"ד בשוא נע
ו כג לֹתֶת לָנוּ: טעם נסוג אחור ללמ"ד
ו כה תִּהְיֶה-לָנוּ: געיה בת"ו ודגש חזק בלמ"ד מדין דחיק
ז א גוֹיִם-רַבִּים: געיה בגימ"ל
ז ב תַּחֲנֻם: החי"ת בקמץ קטן
ז ה כִּי-אִם-כָּה: כי במקף ולא במונח
ז ז הַמַּעֲט: המ"ם בשווא נח
ז ח מִיד פֶּרֶעָה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם: טעם טפחא בתיבת מִיד
ז י לְהֶאֱבִידוֹ: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת האל"ף

הפטרות ואתחנן, ישעיהו מ א-כו:

ב עַל-לֵב: יש להקפיד על הפרדת התיבות
ד כָּל-גֵּיָא: היו"ד והאל"ף נחות (אינן נקראות, כאילו כתוב ge ג בלטינית)
ז נִבְל־עֵיִן: הטעמה משנית בנו"ן⁴ נִשְׁבָּה בּוֹ: טעם נסוג אחור לנו"ן ודגש חזק בב"ת מדין אתי מרחיק.
אֲכֵן חֲצִיר הָעֵם: סדר הטעמים כאן הוא מרכא טיפחא סילוק⁵
ח נִבְל עֵיִן: טעם נסוג אחור לנו"ן והטעמה משנית בב"ת
י מְשָׁלָה לוֹ: טעם נסוג אחור למ"ם והשי"ן בשווא נע
יב וְכָל: הכ"ף בקמץ רחב! (לשון מדידה)
יג מִי-תִכֵּן אֶת-רוּחַ ה': טעם טפחא בתיבת אֶת-רוּחַ, יש להיזהר מדפוסים משובשים אשר הטעימו
טפחא בתיבת מִי-תִכֵּן ויש בכך כדי לשבש את משמעות המקרא, וחמור מכך הזיוף הנוצרי ש"תכן"
הטעימו בפשטא, ו"רוח ה'" במונח זקף קטון⁶ וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעָנּוּ: טעם טפחא בתיבת וְאִישׁ ולא
במרכא כבחלק מהדפוסים
יד אֶת-מִי נֹעֵץ: העי"ן בקמץ⁷
יח יַחַד מִיּוֹן: המ"ם בדגש חזק ובשווא נע, לא בחירק, בדומה לו בהמשך פס' כה. תַּעֲרֹכוּ לוֹ: הטעם נסוג
לת"י⁸
יט וְצִרְךָ בְּזָהָב יִרְקַעְנּוּ: טעם טפחא בתיבת וְצִרְךָ.

³ במחברת התיגאן כלל זה מכונה "כלל הצבחות", כאשר בראש המילה בי"ת או כ"ף כשהן אותיות שימוש, ואחרי הבי"ת בי"ת נוספת או פ"א; ואחרי הכ"ף כ"ף נוספת – אותיות אלה דגושות.

⁴ במילים מוקפות לא מקובל לדבר על המילה המוקפת (הראשונה) מלעיל או מלרע כי שתי המילים נחשבות לאחת. כאן הושם טעם בנו"ן להראות על העמדה משנית, וגעיא בב"ת העמדה קלה יותר. בכתר ארם צובא יש כאן מקף המחבר למילה הבאה. ר"מ ברויאר ז"ל השווה לפסוק הבא והשמיט את המקף. גם במהדורת דותן ע"פ לנינגרד אין מקף. לפי הטעמה זו יש שוויון מוחלט בין שני הפסוקים.

⁵ כן הוא בכתר ארם צובא ובלנינגרד. לכן אין לחוש כלל להטעמה ההפוכה בקורן
⁶ יש כאן ניסיון נוצרי מסיונרי לשרבב את רוח הטומאה לכתבי הקודש! עיין בגיליון ואתחנן סז

⁷ בניגוד לדברי ראב"ע, אבל כא"צ [גם לנינגרד] מכריע

⁸ במקומות בודדים נסוג הטעם שתי תנועות אחורה כמו נֶעְרְמוּ מִים (שמות טו, ח) או יַעֲרְפוּ טַל (דברים לג, כח)

כ הַמִּסְכָּן: געיה בה"א והמ"ם אחריה בשווא נע

כג שְׁפָטִי אֶרֶץ: טעם נסוג אחור לשי"ן

כד בַּל-שָׁרֵשׁ: במלרע. וְגַם-נִשְׁפָּה בָּהֶם: תיבת וְגַם במקף ולא בקדמא

כו נִעְדָּר: העי"ן בשווא נח

מנחת שבת שני וחמישי של פרשת עקב:

ז יב וְשִׁמְרָתָם וַעֲשִׂיתָם אִתָּם: מוטעם מרכא-טיפחא ולא טיפחא-מרכא

ז יג וְאַהֲבָדָךְ: העמדה קלה בוא"ו למנוע הבלעת האל"ף החטופה, הטעמה משנית בה"א, והביל"ת אחריה

בשווא נע: ו-אָה-בָךְ. וּבִרְכָךְ: כ"ף ראשונה בשווא נח למרות הקושי. לָתֵת לָךְ: טעם נסוג אחור ללמ"ד

ז טז נָתַן לָךְ: אין טעם נסוג אחור לנו"ן

ז כד וְהֶאֱבִדְתָּ: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת האל"ף

ז כה וְלִקְחַתָּ לָךְ: תיבת וְלִקְחַתָּ במלרע ואין טעם נסוג אחור, כנ"ל בהמשך הפסוק תִּנְקֹשׁ בּוֹ

ח א אֲשֶׁר אֲנֹכִי מַצִּינֶךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת: יש להאיץ את קריאת תיבת הַיּוֹם המוטעמת

בטפחא, מפסיק עיקרי, להסמיכה לתיבה שלפניה שלא יישמע כאילו התביר מפסיק גדול ממנו: אֲשֶׁר

אֲנֹכִי מַצִּינֶךָ הַיּוֹם - תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת

ח ב הוֹלִיכָךְ: כ"ף ראשונה בשווא נע ולא בחטף. אֱלֹהֶיךָ זֶה: שני תבירים מתרדפים. עֲנִיתָךְ: דגש חזק

בנו"ן, מלשון עינוי, כן הדבר גם בהמשך הפרק פס' טז

ח ג וַיַּעֲנֶדְךָ: היר"ד בשווא נח לא בפתח והנו"ן דגושה ובשווא נע, מלשון עינוי

ח ה יִיסַר: יר"ד ראשונה בשווא נע, יר"ד שנייה בפתח. מִיִּסְרָךְ: כ"ף סופית דגושה

ח ז נָחֲלִי מַיִם: טעם נסוג אחור לנו"ן. הנו"ן במונח והמילה איננה מוקפת

ח ט תֹּאכַל-בָּהּ: געיה בתי"ו. לֹא-תִחַסֵּר כָּל בָּהּ: טעם טפחא בתיבת כָּל

ח י וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכָתָּ: הראשונה במלרע והשנייה במלעיל עקב ההפסק, והשלישית שוב מלרע.

נָתַן-לָךְ: געיה בנו"ן

ג כז עֲלֶה| רֹאשׁ הַפְסָגָה טיפת דיו של רש"י מהרב יצחק ישע"י וייס נר"ו פרשת בלק

רֹאשׁ הַפְסָגָה (במדבר כא, ט), וברש"י [בפרשת בלק]: פסגה, לשון גובה, וכן (תהלים מח, יד) פִּסְגוֹ אֲרָמְנוֹתֶיהָ, הגבוהו ארמנותיה.

פשוטו של רש"י בקצרה

פסגה, אינו מלשון חיתוך, ראשו של שן סלע חתוך שהיה בראש ההר, כמו שפירש רבי מיוחס. אלא כמו שביאר מנחם ושאר המדקדקים, לשון גובה, וכן (תהלים מח, יד) פסגו ארמנותיה, הגביהו ארמנותיה.

מקבילה לפירוש רש"י כאן

וכן פירש רש"י בתהלים (מח, יד): **פסגו ארמנותיה** הגביהו צינורותיה, כמו אשדות הפסגה, (דברים ג, יז) למחלגמין רמחל.

רבינו מיוחס מפרש פסגה לשון חיתוך

אבל בפירוש רבי מיוחס ברבי אליהו מארץ יון (כאן) פירש: שן סלע החתוך ותלוי על ראש ההר, והוא לשון חתוך, וכמוהו **פסגו ארמנותיה**. ובמשנה (פרה יא, ט) **פִּסְגוֹ** ולא אגדו. ובספרי (לא מצאתי) כתף אלו הפסיגין של אשכול. התועה בין הכרמים מפסג ועולה (ב"ק פא, ב).

'פסג' בתרגומי ארץ ישראל ובחז"ל הוא 'נתח' 'חתך'

את **וַיִּבְתֵּר אֹתָם וְגו' וַיִּתֵּן אִישׁ בְּתָרוֹ וְגו'** (בראשית טו, י), תרגם אונקלוס: **וּפְלִיג יִתְהוֹן וְגו' וַיְהִיב פְּלִיגָא פִּילַג וְגו'**. אבל בתרגום ירושלמי: **וּפְסַג יִתְהוֹן לְפִסְגִּין וְשׁוּי גִבְר פְּסַגִּיה וְגו'**. ובמיוחס ליונתן: **וּפְסַג יִתְהוֹן בְּמִצִּיעָא וְסִדֵּר פְּסַגָּא וְגו'**. וכן את **וַיִּנְתַּח אֹתָהּ לְנִתְחֶיהָ** (ויקרא א, ו) מתרגם אונקלוס: **וּפְלִיג יִתָּה לֵאבְרָהָא**. אבל בתרגומי ארץ ישראל [=ירושלמי ירושלמי בכתב יד רומי והמיוחס ליונתן]: **וּפְסַג יִתָּה לְפִסְגָּהָא**. הרי שבארמית ארץ ישראלית 'פסג' הוא נתוח וחיתוך. וכן בערוך (פסג): הביא תרגומים אלו ולשונו חז"ל שהוא במשמעות חיתוך וניתוח, שיובאו להלן. וראה מה שכתב ש"ב הרא"מ גלאנצר ב"מעייני אגם" באריכות במאמרו המצויין בענין "פרשנות הראשונים במקרא בעזרת ארמית".

'פסג' בחז"ל הוא 'נתח' 'חתך'

כמו כן מצאנו בלשון המשנה והתוספתא את 'פסג'. והביאם הערוך בערך זה. וז"ל הרמב"ם בפירוש המשנה (עוקצין א, ה): **ופירוש פסיגה של אשכול, חתיכה מן האשכול, כלומר שחתך אשכול מאותן האשכולות הקטנים שאין יוצאין מהן אשכולות אחרים והם מלאים גרגרי ענבים בלבד, כמו שרביט של תמרה. וכן פירש הר"ש בעוקצין (שם): פסיגא, פירש בערוך (פסג): אשכול שנפסג ונתפצל מקצת ממנו ויש לו כתף ונטף שמו פסיגא. מלשון התועה בין הכרמים מפסג ועולה מפסג ויורד בסוף מרובה (ב"ק ה"ל), וכמו שפירשנו במסכת פאה פ"ז עיקר, דאין לך אשכול ענבים שלא יוציא משדרתו כמה אשכולות קטנים מלאים גרגרי ענבים, והם נקראים פסיגים. ובפאה (ד, ז) פירש הר"ש: כתף, בירושלמי (פאה ז, ג) אמרין איזהו כתף פסיגין זה על גב זה וכו', ובתוספתא תני איזהו כתף פסיגין המחבורות בשדרה זו על גב זו וכו', ואשכולות קטנים הרבה מחבורים בו שבהן הגרגרים של ענבים וכו', ולאותן אשכולות קטנים קרי פסיגים בירושלמי ובתוספתא, כההיא דתנן בריש עוקצין (א, ה) פסיגה של אשכול וכו', פסיגי מלשון נתחים, דכתיב (ויקרא א, ו) וַיִּנְתַּח אֹתָהּ לְנִתְחֶיהָ, ומתרגמין בירושלמי ופסג יתיה לפסיגייהו, שהן נתחים של אשכול. וכשהפסיגים שוכבים זה על זה כמשאוי שעל כתפו של אדם נקרא כתף.**

וכן פירש הר"ש בעוקצין (א, ה): פסיגא, פירש בערוך (פסג): אשכול שנפסג ונתפצל מקצת ממנו ויש לו כתף ונטף שמו פסיגא. מלשון התועה בין הכרמים מפסג ועולה מפסג ויורד בסוף מרובה (ב"ק פא, א) וכמו שפירשנו במסכת פאה פ"ז עיקר, דאין לך אשכול ענבים שלא יוציא משדרתו כמה אשכולות קטנים מלאים גרגרי ענבים, והם נקראים פסיגים. - הרי שגם בלשונו המשנה והבחינות פירשו 'פסג' מלשון חיתוך וניתוח, כמו שפירש רבי מיוחס.

לחכמי הדקדוק 'פסג' הוא מעניין גובה וזקיפה

אבל רבי מנחם בערך 'פסג', כתב: **עלה ראש הפסגה** (דברים ג, כז), כמו גבעה. והפעל הכבד ממנו **פסגו ארמנותיה**. עניין זקיפה הם. והרד"ק ברש"י זה כתב: **עלה ראש הפסגה** (דברים ג, כז), **פסגו ארמנותיה**. כלומר חזקו ובצרו ארמונותיה⁹. והוא העתק מדברי רבי יונה אבן ג'נאח בשרשיו. ובמחברת הערוך לר"ש פרחון: **פסגו ארמנותיה**, פירוש עשו לה מגדלים כדמות ראש הפסגה, להיות מבצר. - הרי שלדעת המדקדקים 'פסג' הוא מעניין זקיפה וגובה.

פשוטו של רש"י

פסגה, אינו מלשון חיתוך וביתור כבלשון תרגומי ארץ ישראל ובשפת עבר שבפי התנאים, שאז יתפרש ראשו של שן סלע חתוך שהיה בראש ההר, כמו שפירש רבי מיוחס. אלא לשון חכמים לחוד ולשון תורה לחוד, ויתפרש כמו שביאר מנחם ושאר המדקדקים, לשון גובה, וכן (תהלים מח, יד) פסגו ארמנותיה, הגביהו ארמנותיה.

⁹ א"ה. החולם במלה ארמון נראה חולם מלא. אך אינו מתקיים בהתרחקו מהטעם, המלה ארמונות או ארמונותיה אינה קיימת במקרא. עם זאת עיין רד"ק בשורשים ערך ארם: ונפל החלם מפני הסמיכות, כי מבלי הסמיכות יאמר ארמונות בפלס זכרונות, או הוא משקל אחר והוא הנכון כי לא ישתנה אותו משקל בסמיכות. וגם בא מבלי סמיכות בשוא על ארמונות באשדוד ועל ארמונות בארץ מצרים (עמוס ג, ט), או נסמכו על אות השמוש כמו שהוא מנהג הלשון במקומות.

ד יט אֲשֶׁר חָלַק יי אֱלֹהֵיךָ אֹתָם לְכָל הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם: החלק שאחרי האתנח מהספר תורת הטעמים הרב אברהם ויסבלום נר"ו עמ' שה בפשטות: השייית פיזר את השמש והירח והכוכבים מתחת כל השמים בשביל כל העמים. ושיעור הכתוב: אֲשֶׁר חָלַק יי אֱלֹהֵיךָ אֹתָם לְכָל הָעַמִּים (היכן חלק אותם?) תחת כָּל־הַשָּׁמַיִם:

הערה. אמנם באמת גם לולא הטעמים אי-אפשר לומר כן. כי בכל מקום 'תחת השמים' בא לתאר את הנמצאים בארץ, ולא את הנמצאים למעלה, והכוכבים ושמש והירח נמצאים בשמים ולא תחתיהם. כלשון הכתוב כָּל מְאֹרֵי אוֹר בַּשָּׁמַיִם (יחזקאל לב, ח). אבל הטעמים פיסקו: אֲשֶׁר חָלַק יי אֱלֹהֵיךָ אֹתָם / לְכָל הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם: והכוונה שהשייית חלק את השמש והירח והכוכבים לכל העמים אשר תחת השמים.

ד לב כִּי שָׂאֵל־נָא לְיָמִים רַאשֵׁינִי אֲשֶׁר־הֵיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים | אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קֶצֶה הַשָּׁמַיִם מהספר תורת הטעמים הרב אברהם ויסבלום נר"ו עמ' תקיח כתב רש"י. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה. עכ"ל. וצריך להבין מה היה קשה לרש"י שהיה צריך להוסיף את המלים וגם שאל? וביאר הרא"ם: הוסיף וגם שאל על ולמקצה השמים, כי בזולת זה יחשב שמאמר ולמקצה השמים דבק עם הקודם לו למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים עד קצה השמים ואין זה נכון, כי למן היום אשר ברא הוא פירוש לימים ראשונים, המורה על הזמן, אבל ולמקצה השמים, אינו מורה על הזמן אלא על המקומות, ועם תוספת וגם שאל תהיה שאלה בפני עצמה. ע"כ מהרא"ם.

ופירוש זה מתבטא היטב בטעמי המקרא: כִּי שָׂאֵל־נָא לְיָמִים רַאשֵׁינִי אֲשֶׁר־הֵיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים | אָדָם עַל־הָאָרֶץ / וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קֶצֶה הַשָּׁמַיִם.¹⁰

הפטרת ואתחנן נחמו נחמו עמי

דפי פרשת השבוע של בר-אילן ואתחנן עז
פרופ' יוסף עופר המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן
תודתי לפרופ' שולמית אליצור ולד"ר חגי משגב, שהעירו לי הערות חשובות.

מנחם ונחמיה – ושבת נחמו

ביום שחרב בית המקדש נולד הגואל. עובדא הוה בחד בר נש דהוה קא רדי, געת חדא תורתיה עבר עלוי חד ערבי א"ל מה את א"ל יהודאי אנא א"ל שרי תורך ושרי פדנך, א"ל למה א"ל דבית מקדשון דיהודאי חרב, א"ל מנא ידעת א"ל ידעית מן געייתא דתורך, עד דהוה עסיק עמיה געת זימנא אחרית, אמר לו אסר תורך אסר פדנך דאתייליד פריקהון דיהודאי, אמר ליה ומה שמיה, אמר לו מנחם שמיה (איכה רבה).¹¹

¹⁰ א"ה. נתרגלנו להעמיק בדברי רש"י, והנחה ראשונה היא שרש"י אינו מפרש אם אין קושי בהבנת הפסוק בקריאה רגילה. וזה מכונה "מה היה קשה לרש"י?". בפסוק שלפנינו כתוב כי שאל נא לימים ראשונים... ומובן מאליו שכי שאל נא עולה גם על ולמקצה השמים, אבל רש"י מוסיף כשאתה שואל לימים ראשונים אל תמשיך ולשאל ולמקצה השמים, אלא שאל לכל הכרואים אשר ולמקצה השמים.

¹¹ במאמר במקור הובא המאמר בעברית בשם ספר האגדה ביאליק-רבניצקי. אבל אני מעדיף להשאירם מחוץ לבית-המדרש. תוכן המדרש ידוע, יהודי היה חורש, ולפי הפעיה של הפרה החורשת אמר לו ערבי אחד שהמקדש חרב. ומיד אח"כ הפרה שוב פעתה והפעם אמר לו הערבי שמישיח נולד, ושמו מנחם. בוויכוח הידוע של הרמב"ן עם משומד אחד, המשומד רצה להוכיח ממצעה זה שמישיח כבר בא. הרמב"ן השיב לו שאינו מאמין

אגדה ידועה זו משקפת את המעבר מן האבל על חורבן בית המקדש אל הנחמה. המעבר הזה בא לידי ביטוי בהפטרות "נחמו" בשבת שאחר תשעה באב, שהיא הראשונה משבע הפטרות הנחמה.

הפיוט "אזרחי מעבר הנהר" הוא פיוט "עקדה" אנונימי, הנאמר בימי הסליחות¹². הפיוט מתאר בקצרה את צדקתו של אברהם אבינו, את עשרת הניסיונות שנתנסה ואת עקדת יצחק: "הַקָּרִיב חֶלֶב וְחֶמְאָה וְנִחַט פָּרִי לְמֵאָה / וְנִמְתָּ לוֹ הַעֲלֵהוּ לְזֶבַח / בִּקְעַת עֲצִים וְעֶרֶף הַטֶּבַח". מכאן עובר הפיוט לסדרה ארוכה של בקשות לגאולת ישראל, לקיבוץ גלויות, לכפרת עוונותיהם של ישראל ולבניין בית המקדש. הפיוט מסיים את פיוטו בבקשה "תִּנָּחַם לְעִיר הַבְּנוּיָה / תִּמְהַר תִּשְׁבֵּי מִנָּחַם וְנִחְמֶיהָ"¹³.

דניאל גולדשמידט, שההדיר את פיוטי הסליחות, מסביר שהמילים "תִּמְהַר תִּשְׁבֵּי" מרמזות לאליהו הנביא שהוא מקדם לביאת המשיח. "מנחם" הוא כידוע שמו של המשיח, כעולה מכמה מקורות ובהם המדרש שפתחנו בו. מיהו "נחמיה"? גולדשמידט משער כי הוא-הוא המשיח, והפיוטן העביר את השם "מנחם" לצורה "נחמיה". גולדשמידט מוסיף ומשער (בלא ביסוס בכתבי היד שבדק): "וכנראה הוסיפו 'מנחם' רק לפירוש, ואחר כך נכנסה המלה לטכסט".

בלוח התיקונים של מהדורתו, גולדשמידט חוזר בו מהשערותיו, ומודה לר' נתן פריד ור' יצחק לנגה ש"העמידוני על טעותי". עתה הוא מפרש כי "מנחם" הוא משיח בן דוד, ואילו "נחמיה" הוא משיח בן יוסף, הנזכר בתלמוד הבבלי (סוכה נב ע"א) כקודם למשיח בן דוד. הבסיס לפירוש הזה הוא מדרש הגאולה הקדום המכונה "ספר זרובבל".

לדעת חוקרים, "ספר זרובבל" התחבר לפני כאלף ושלוש מאות או ארבע מאות שנה, והוא מתייחס לאירועים היסטוריים שאירעו בתקופתו¹⁴. זרובבל בן שאלתיאל שומע מאת המלאך על אחרית הימים ועל המשיח. משיח בן דוד שמו "מנחם בן עמיאל", ומשיח בן יוסף שר צבאו, העתיד למות במלחמה, שמו "נחמיה בן חושיאל".

הנה קטע מספר זרובבל שנזכרים בו אליהו הנביא, מנחם ונחמיה:

מנחם בן עמיאל פתאום יבוא בחדש הראשון הוא חודש ניסן בארבעה-עשר בו. ויעמוד על בקעת ארבאל [...] ויאמר מנחם בן עמיאל לזקנים ולחכמים אני [הוא] משיח ה' אשר שלחתי ה' לבשרכם ולהציל אתכם מיד הצרים האילו. ויביטו הזקנים בו ויבזו אותו כי יראו אותו איש נבזה ומלבושים בלויים [...] ותבער בו חמתו וילבש בגדי נקם תלבושת ועט כמעיל קנאה וילך אל שערי ירושלים. ועמו אליהו הנביא. ויקמו ויחיו את נחמיה בן חושיאל בשערי ירושלים. [...] ויראו בני ישראל כי חי נחמיה ויעמוד על רגליו. מיד יאמינו בו במשיח.¹⁵

לאגדה זו, ובכל אופן היא סתירה לאמונה הנוצרית. כי לאמונתם ישו נולד כשבעים שנה לפני שנחרב בית המקדש.

¹² דניאל גולדשמידט (מהדיר), **סדר הסליחות כמנהג פולין**, ירושלים תשכ"ה [כצ"ל], עמ' קעב-קעג (י' דוידסון, **אוצר השירה והפיוט**, ניו יורק 1924, 2375). לפי מנהג אשכנז הפיוט נאמר בצום גדליה, ולפי מנהג פולין – ביום השלישי לימי התשובה. לדברי עזרא פליישר (**שירת הקודש העברית בימי הביניים**, ירושלים 1975, עמ' 470), המנהג לחבר פיוטי עקדה מיוחדים מופיע לראשונה כנראה לפני כאלף שנה. אולם דב ספטימוס הצביע על פיוט עקדה קדום הנזכר בדברי הגאונים ומשתקף כבר בתלמוד הבבלי (במאמרו "חננתו למאה פרי": מן הפיוט הקדום אל התלמוד הבבלי", **לשונו** עא [תשס"ט], עמ' 79-95).

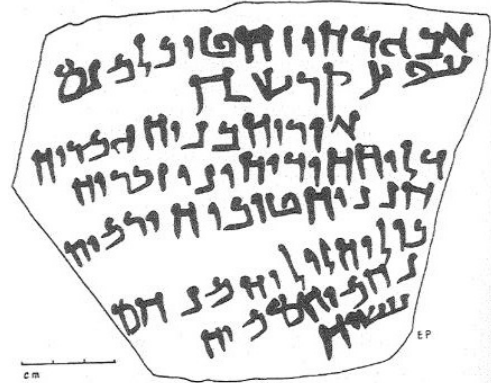
¹³ השורה הזאת יתרה על עשרים ושתיים שורות האלפבית של הפיוט, ושמה נוספה לפיוט בשלב מאוחר. חלק מהנוסחים משימים את התיבה "תמהר".

¹⁴ ראו: H.I. Newman, "Dating Sefer Zerubavel", *Adamantius* 19 (2013), pp. 324-336.

¹⁵ מצוטט מאתר המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית, ע"פ כ"י אוקספורד בודלי d.11 עמ' 431. השוו: יהודה אבן שמואל, "ספר זרובבל", בתוך: **מדרשי גאולה**, תל-אביב תש"ג, עמ' 83.

ספר זרובבל השפיע הרבה על הספרות היהודית ועל הפיוט.¹⁶ הפיוט "בימים ההם ובעת ההיא", המיוחס לרי אלעזר בירבי קליר, עוסק במאורעות המתוארים בספר זרובבל, ומסיים: "תמים יהיו שלשה בבנויה: תשבי ומנחם וגם נחמיה" (אבן שמואל, שם, עמ' 116). ייתכן שפיוט זה שימש מקור לפייטן שחיבר את "אזרחי מעבר הנהר" (או למי שהוסיף בסופו את השורה האחרונה).

ממצא ארכיאולוגי מפתיע יכול להוסיף ממד חדש בנושא שלנו, ולהקדים במאות שנים את הזמן שבו נוצר צירוף השמות "מנחם ונחמיה". בשנת תש"מ פרסם אמיל פואש חרס גדול בן שמונה שורות ממקור בלתי ידוע, מלפני כאלפים שנה,¹⁷ ששימש לדעת החוקרים כתרגיל כתיבה לסופר, או כדרך שבה הסופר בוזק את קולמוסו. בשתי השורות הראשונות של החרס באות כל אותיות האלף-בית כסדרן, ובשש השורות שאחריהן באה רשימה אלפביתית לא שלמה של שמות עבריים:

(3) אוריה בניה גמריה (4) דליה הודיה וני זכריה (5) חנניה טוביה ירמיה (6) כוליה לוליה מנחם (7) נחמיה סמ-כ-יה (8) עשיה.

רשימת השמות מעניינת, משום שנבחרו בעיקר שמות המסתיימים בהברה "יה". אפשר היה לחשוב כי הסופר יצר את הרשימה מזיכרונו בעת הכתיבה על החרס. אולם שני חרסים נוספים שנתגלו במצדה, וזמנם לפני נפילת מצדה בשנת לג, מייצגים את אותה הרשימה בדיוק,¹⁸ ואת זאת ניתן להסיק על אף העובדה שהם קטועים ביותר:

חרס מס' 608: (1) אוריה [...] (2) וני זכריה [...] (3) לוליה [...]

חרס מס' 609: (1) [...] וני זכריה [...] (2) [...] ירמיה [...]

אם כן, לפנינו רשימה בנוסח קבוע שהייתה ידועה היטב בקרב הסופרים, ומן הסתם נלמדה בבתי האולפנה שלהם. ראוי אפוא להבחין מתודית בין מחבר הרשימה ובין כותב החרס שלפנינו, וכן מן הראוי לבחון את השמות הכלולים ברשימה ולנסות להבין כיצד נוצרה.

הרשימה כוללת 16 שמות, מן האות א ועד ע (כותב החרס חדל לכתוב לאחר שלא נותר לו מקום). 14 מתוכם הם שמות שכיחים במקרא, או קרובים להם ביותר.¹⁹ אף שאין לדעת

¹⁶ על השתקפות ספר זרובבל בפיוטים ראו גם: עזרא פליישר, "הדותה-הדותהו-חדותא: פולמוס ושיבויר", תרביץ נג (תשנ"ד), עמ' 71-96.

¹⁷ mile Puech, "Abécédaire et liste alphabétique de noms hébreux du début du IIe s. A.", *Revue Biblique* 87 (1980), pp. 118-126.. *Revue Biblique* על הרשות להציג את תעתיק החרס. מידות החרס הן 11.5x14.5 ס"מ. ראו גם: יוסף נוה, **על חרס וגומא**, ירושלים תשנ"ב, עמ' 64-65. פואש מתארך את החרס לתחילת המאה השנייה (לפני מרד בר כוכבא). לדברי ד"ר חגי משגב (במכתבו אליי), החרס כתוב בכתב היהודי הפורמלי, ועל פי כתבו הוא מלפני כאלפיים שנה.

Y. Yadin & J. Naveh, *Masada, 1, The Aramaic and Hebrew Ostraca and Jar Inscriptions*,¹⁸ Jerusalem 1989, pp. 61-62.

¹⁹ השם "וני" בא בכל שלוש הרשימות המקבילות. השם הזה היה נפוץ בסוף ימי הבית הראשון ומופיע על גלוקסמאות. בנוסח המקרא שלפנינו בא השם "וני" (עזרא י"א), המתאים יותר למתכונת הרשימה, וכך גם בתרגום השבעים (Ούουαρία). אפשר שלפני מחבר הרשימה עמד השם "וני" שבספר עזרא, או שהביא את

מה היה נוסח המקרא המדויק שעמד לפני מחבר הרשימה, נראה שהוא השתדל לכלול בה שמות מן המקרא. רק שניים מן השמות אינם באים במקרא, והם השמות "כוליה", ו"לוליה". אין במקרא שם של אדם הפותח באות ל' ומסתיים בסיומת "יה" (או "יהו"), ולכן נבחר השם "לוליה". רק באות כ' נבחר שם לא מקראי, למרות שיש במקרא שם אחד מתאים: כְּנָנִיָּה (דבה"י א:טו:כז; והשמות הדומים כְּנָנִיָּהוּ, כְּנָנִיָּהוּ).²⁰

על רקע זה בולטת ביותר החריגה ממתכונת הרשימה בשם "מנחם", שהרי השם הזה אינו מסתיים בהברת "יה". במקרא, לא פחות מתריסר שמות פרטיים פותחים באות מ' ומסיימים בהברת "יה": מוֹעֲזִיָּה, מַחֲסִיָּה, מִיֶּכְיָה, מְלִטְיָה, מְלִכְיָה, מַעֲזִיָּה, מַעֲשִׂיָּה, מְרִיָּה, מְשַׁלְמִיָּה, מַתְנִיָּה, מַתְתִּיָּה. מדוע לא בחר מחבר הרשימה אחד מן השמות האלה? התשובה הסבירה ביותר היא שצירוף השמות "מנחם ונחמיה" היה מוכר ליוצר הרשימה וחביב עליו, ולכן בחר לשלב אותו ברשימה, למרות החריגה ממתכונתה.

למדנו אפוא, כי עוד בסוף ימי הבית השני שימש צירוף השמות "מנחם ונחמיה". אין לדעת אם שימשו כבר אז המושגים "משיח בן יוסף" ו"משיח בן דוד" או רעיונות כיוצא בהם. אולם נראה כי צמד השמות "מנחם ונחמיה" התקשר כבר אז בתודעה לגאולת ישראל העתידה.

א"ה. לנו די בזה שהתלמוד הבבלי במסכת סוכה מדבר על מותו של משיח בן-יוסף, תחילתו של התלמוד כמאה שנה אחרי החורבן. אין סיבה לומר שזה מושג שנחדש בבבל, הדיונים עליו בתלמוד בתחילת ימי האמוראים.

בכל אופן הטעות של גולדשמיד ודאי טעות היא, הוא לא ידע על הצירוף מנחם ונחמיה. מצד שני יתכן שזה לא משיח בן יוסף, אלא מישוהו דומה לו.²¹

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה <http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתם מתעניין

בהגטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתם מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

בכתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺

צורת השם המקובלת בזמנו. במקרא בא השם סְמִיָּהוּ (דבה"י א:כו:ז), אך בתרגום השבעים "סבכיה" (Σαβαχία). כותב החרס כתב "סמיה", וכנראה התכוון לכתוב "סמכיה" כמתכונת הרשימה.

²⁰ בעזרא ילה בא שם דומה: "כלוהי" (כלוהו ק'; בשבעים: Xelicia או Xelía). ושמא כללה הרשימה המקורית את השם כְּנָנִיָּה, אלא שכותב החרס לא זכר אותו, ויצר את השם המוזר "כוליה" בהשפעת השם "לוליה" הבא אחריו.

²¹ מישוהו אמר שלא שקספיר כתב את יצירותיו, אלא בן דוד שלו שגם שמו היה שקספיר...

